

ISMERTETÉSEK

L. V. OSANYIN: *Antropologicseskij szosztav naszelenyija Szrednyej Azii i etnogenez jejo narodov. (Közép-Ázsia lakosságának embertani összetétele és népeinek etnogenezise)*. Izd-vo Jerevánszkogo Universzitetu. Csaszty 1, 1957. 139. o.; Csaszty 2, 1958. 148. o.; Csaszty 3, 1959. 196 o.; Jereván.

LEW VASZILJEVICS OSANYIN, a taskenti Közép-Ázsiai Egyetem professzora az elmúlt években (1957, 1958, 1959) háromrészes monográfiát adott közre a Jereváni Egyetem kiadásában.

A szerző alapvető feladatául a Közép-Ázsia népeinek etnogenezisére vonatkozó kutatások jelen állapotának megvilágítását választotta. Emellett arra törekedett, hogy a legnagyobb teljességgel mutassa be a Közép-Ázsia antropológiájára vonatkozó széleskörű embertani anyagot. Továbbá, munkáját felsőbb évfolyamú egyetemi hallgatóknak szánta tankönyvként, antropológusoknak, történészeknek, régészeknek, etnográfusoknak és nyelvészeknek, valamint oktatóknak, mindazoknak akik az etnogenezis kérdéseivel foglalkoznak vagy érdeklődnek iránta — kézikönyvként.

OSANYIN professzor munkáját a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 40. ik évfordulójára írta. Ebben a vonatkozásban a szerző saját munkájával is szemlélteti, hogy amíg a századfordulón csak néhány orosz tájkatató orvos (BLAGOVJESCSSENSZKIJ, ZELAND, PAJSZEL, SISOV, JAVORSZKIJ és mások) egymástól eltérő időkben s eléggé szórványosan foglalkozott embertani vizsgálatokkal — amennyire ezt hivatásuk lehetővé tette — addig 1917 után széleskörű és rendszeres kutatás indult meg, melynek eredményeképpen Közép-Ázsia antropológiája szisztematikus egészszé fejlődött. Ez a tény számunkra mellőzhető a legkevésbé, mivel a Szovjetunió tájai közül a Közép-Ázsia területén lezajlott etnogenetikai folyamatok is éreztették hatásukat népünk embertani arculatának kialakulásában.

OSANYIN háromrészes monográfiájának együttes oldalszáma: 467, a táblázatok száma pedig 221, melyeknek csak csekély hányada szövegközi. Ezenkívül a munkában 136 fénykép és 3 térkép található. Megjegyzendő még, hogy a monográfia szövegrésze kb. 250 oldal. A szerző 327 esetben használt irodalmat, melyen belül az antropológiai megnevezések száma 154 (szovjet és külföldi), a többi pedig történeti, régészeti, néprajzi és nyelvészeti (173).

A monográfia nyomdai kivitelezése számos kívánnivalót hagy maga után. Ez főleg a fényképekre vonatkozik. Kétségtelen, hogy ebből a szempontból a könyv elmarad LEVINNEK a közelmúltban ismertetett munkája mögött.

Eme hiányosságoknál sokkal fontosabb, hogy a monográfia a szerző 35 éves tapasztalattal tartalmazza, melyet tételesen rendszerez a munka első részében (1957).

Az első részben, az előszón kívül a bevezető és négy fejezet található. A bevezetőben hat pontban foglalkozik az etnogenezissel, mint komplex problémával s az antropológiának e probléma megoldására vonatkozó jelentőségével. Az első fejezetben Közép-Ázsia lakosságának népi és nyelvi összetételét ismerteti, valamint közli az összefoglaló antropológiai adatokat, mely által fokozódik a könyv értékesége és használhatósága. A második fejezetben az alapvető embertani jellegeket, azok földrajzi elterjedését és a rassztípusok kiválasztását tárgyalja. A harmadik fejezetben foglalkozik a dél-szibériai mongoloid rassz problémájával, amely a mi szempontunkból különösen figyelemre méltó, mivel a szovjet antropológusok s köztük OSA-

NYIN professzor kutatásainak fényénél a turanid rasszra vonatkozó elképzeléseink lényeges módosításra szorulnak. Hogy e rassz jelentősége a szerző analizisében milyen mértékű, azt épp az mutatja, hogy a vizsgálatokkal kapcsolatos eredményeket külön fejezetben tárgyalja. Végül, az első rész negyedik fejezetében a Közép-Ázsia lakosságában elkülöníthető négy európeoid (Folyóközi brachykephal, káspin-túli dolichocephal, elő-ázsiai brachykephal és choraszáni dolichocephal) rasszal és az azokon belül esetleg megfigyelhető (pl. a Folyóközi brachykephal rassz esetében: hegyi, Pamír-melléki, alföldi) variánsokkal vagy altípusokkal foglalozik.

A második rész (1958) tartalmazza a kirgizek, kazáhok, karakalpakok, üzbégek és az üzbekisztáni tadzsikok, a harmadik rész (1959) pedig a dél-tadzsikisztáni tadzsikok és üzbég törzsek, továbbá a felső-Zeravsani jagnobok és tadzsikok, a nyugat-pamíri iráni törzsek, a karategini és darvazi tadzsikok, valamint a turkmének antropológiai összetételére és etnogenezésére vonatkozó szerzői elemzéseket.

Részletes ismertetés helyett néhány fontosabb adatot vagy következtetést említünk meg, ezáltal érzékeltetve a monográfia jelentőségét.

Figyelemre méltó, hogy az egész munka 20 971 férfi és 3675 nő, összesen 24 646 egyén embertani adatainak értékelésén nyugszik. Természetesen, az etnogenetikai diszciplínák összehasonlító felhasználása mellett a szerző az etnikai antropológiai eredmények értékeléséhez mindig felhasználja egy-egy terület paleoantropológiai leletanyagát, a neolitikumtól a középkorig.

A közölt nagyszámú egyén több mint 95%-át az 1917 utáni időkben vizsgálták, többségüket pedig azon kb. 29 expedíció keretében, amelyeket az 1923—1957 közötti időben OSANYIN professzor szervezett. Az egyének elenyészően kisebb részének adatait pedig a századfordulón tevékenykedő néhány orosz tájkutató orvos és STEIN AURÉL gyűjtötte. Szem előtt tartandó, hogy OSANYIN ezen 1917 előtti kutatók adatait megfelelő kritikai elemzés mellett használja fel, mert világosan látja azt a nagy fejlettségi szintkülönbséget, amely az etnikai antropológiai kutatásokban az elmúlt fél évszázad folyamán kialakult, napjaink javára. Természetesen a több mint 20 ezer egyén adatait nemcsak a szerző, hanem részben tanítványai (ZEZENKOVA, NADZSIMOV és mások), részben pedig moszkvai (JARHO, DEBEC, LEVIN, MIKLA-SEVSKAJA, ZOLOTARJEVA és mások) és leningrádi (GINZBURG) antropológusok gyűjtötték. Magától értetődik, hogy a kutatók nagy száma esetén a leletanyagot csak a kutatásokban résztvevő szakemberek által elfogadott egységes metodika segítségével lehetett kiértékelni.

Kétségtelen, hogy Közép-Ázsia a szovjet antropológusok három évtizednyi rendszeres munkája folytán a Szovjetunió egyik legjobban tanulmányozott területévé vált, ebben azonban kimagasló hely illeti meg OSANYIN professzort. Egyébként a szerző általános egyéniségére jellemző, hogy egyes problémákat a moszkvai és leningrádi antropológusokkal rendszeresen megvitattott, sőt kieserélt egyes publikálatlan anyagokat, mindig a szovjet antropológia egészének érdekeit tartva szem előtt (1. rész, 1957. 46—47. o.).

A kutatások arányainak szemléltetésére még megemlítjük, hogy azokat 191 különféle közigazgatási (járás, terület, város vagy falu) egységben, illetve alkalommal végezték.

A nemek aránybeli eltérése (20 971 férfi — 3675 nő) összefügg azzal a mohamedán tradícióval, melynek következtében a nők visszavonultsága még 30 évvel ezelőtt is viszonylag erősen érezte hatását szovjet Közép-Ázsia egyes köztársaságaiban.

A monográfia a materialista világnézet jegyében íródott, melyet a szerző azzal szemléltet, hogy az embertant, minden biológiai jellege ellenére, mint történeti tudományt elemzi munkája bevezetőjében (1. rész, 1957. I. pont), s mint olyat, mely csak az etnogenetikai diszciplínák egyik összetevője, vagyis, amely mintegy az általános etnogenetikai célkitűzéseknek van alárendelve. Monográfiájának jellegéül a szerző Marx és Engels azon nézetét választotta, mely szerint egyetlen történelmet ismerünk s amelyen belül a természet és az emberek története csupán egyugyanazon folyamat két oldalát jelzi, amelyek egymással szoros kapcsolatban vannak, egymás által kölcsönösen feltételezettek. Ez a dialektikus materialista szemléletmód teszi lehetővé OSANYIN részére, hogy az antropológia — s általában a tudomány — mai fejlettsége mellett eligazodjon az etnogenezis bonyolult problémáiban. Egyidejűleg, ez a szemléletmód tette lehetővé, hogy OSANYIN e monográfiával jelentősen hozzájárult az etnogenezis, mint komplex tudományág kiépítéséhez.

Ha e vonatkozásban összehasonlítást teszünk és hasonló próbálkozásokat keresünk a magyar antropológiai kutatásokban, úgy példaként említhetjük két ismert szakemberünk, NEMESKÉRI JÁNOS és LIPTÁK PÁL útkereséseit.

A magyar antropológia sajátos körülményei folytán NEMESKÉRI JÁNOS már a harmincas évek végén kiutat keres a módszer-, illetve koncepciónélküliség zsákutcájából, pontosabban mondva egy progresszív, a kor színvonalán álló, a magyar nép bonyolult embertani problémáinak megoldását elősegítő szemlélet-mód kialakítására törekszik. Ez vehető észre a rétközi magyarság embertani összetételével foglalkozó (sajnos befejezetlen és irodalomnélküli) tanul-

mányában (Rétközi magyarság fajisága I., Karcag, 1942). Ez a törekvése abban jut kifejezésre, hogy egymásra utalt diszciplínák (rasszantropológia, emberföldrajz, településtörténet, néprajz és szociológia) egysége mellett foglal állást. Utkeresésének ez a pozitív oldala. Azonban az általa egységbe foglalt diszciplínákból egyrészt hiányzik a paleo-antropológia, másrészt a lingvisztika. Azonkívül terminus használata (rasszantropológia) helytelen s nem más, mint a német rasszantropológiai irányzat tükröződése, amely magában rejti a rasszizmus veszélyét, s amely irányzat, érthetően, a tipologizálást tartotta a tudományos munka értelmének. NEMESKÉRI JÁNOS doktor akkori utkeresése, az említett munka alapján megmaradt a harmincas évek művelődéstörténeti (lényegében idealisztikus) szintjén. Világos, hogy metodikai, szemléleti koncepciója — szoros összefüggésben a magyar antropológia akkori helyzetével — nem az etnogenezis irányában bontakozott ki.

Később, az elmúlt évtizedben, LIPTÁK PÁL a paleoantropológia területén tett kísérletet az etnogenezis szempontjainak érvényesítésére. Úgy tűnik, hogy e téren ő, más ismert kutatóinkhoz (DR. BARTUCZ LAJOS, DR. MALÁN MIHÁLY, DR. NEMESKÉRI JÁNOS, WENGER SÁNDOR) képest, bizonyos mértékig tovább jutott, amennyiben igyekezett például a régészeti anyag bevonása mellett a lingvisztikai szempontokat is alkalmazni. Ezenkívül, WENGER SÁNDORRAL kb. egyidőben, ráirányította a figyelmet a szláv etnikai elem meglétének lehetőségére is. Mégis egész munkásságát tekintve, nála, a tipológiához viszonyítva az etnogenezis alárendelt szerepet játszik. Kétségtelen, hogy ez szintén a német rasszantropológia bizonyos fokú késői hatását mutatja.

Maga OSANYIN élesen állást foglal a német rasszizmus képviselőivel szemben (akik a rasszantropológia legszélsőségesbb irányzatának követői voltak), elutasítván az „árja faj”-ra vonatkozó „elmélet”-üket (I. rész, 1957. 26—27. o.).

Megemlíthetjük még, hogy OSANYIN könyvét olvasva BARTUCZ professzornak az etnogenetikai szempontok érvényesítésével szembeni ismételt állásfoglalása (utalok itt a szenteskajáni avarkori anyagról írt kritikái tanulmányára, *Antropológiai Közlemények I. k. 1—2. sz. 1958*), az etnogenetikai célkitűzések embertani vizsgálatokban való alkalmazásának helytelenítése, sőt az ilyen jellegű problémák egyszerű megemlítésének elmarasztalása, teljesen egyoldalú és a mai, széles horizontú komplex szemléletmód szükségessége következtében semmivel sem indokolható.

Figyelembe veendő egyébként, hogy OSANYIN professzor nem az utóbbi években jutott el az etnogenezis jelentőségének felismeréséig, hanem egész három évtizedes munkásságát a közép-ázsiai törzsek, népek, és nemzettek eredetére vonatkozó bonyolult problémák komplex megoldásának felismerése és szüksége irányította. Világos épp ezért, s az előbbi hasonlatok alapján — hogy a Közép-Ázsiai Egyetem professzora egész tevékenységében messze megelőzött minket. E monográfiájában csupán összegezte módszerbeli tapasztalatait, melyeket az etnogenezisre vonatkozó négy kérdéscsoport alapján a munka első részében ismertett, a másik két részben pedig következetesen alkalmaz. Ez a négy kérdéscsoport (I. rész, 1957. 37. o.) a következők:

1. Mikor, melyik korban és hol, melyik területen alakult ki bármely nép elsődleges „kiinduló” magja. Bármely őshazát milyen nép lakta s milyen volt embertani összetétele, milyen volt etnikai és lingvisztikai hovatartozása?

2. Melyik korban és milyen országban keresztül haladt át bármely nép kiinduló magja, a mai lakóhelyéhez vezető vándorlási folyamán. Ezen országokat kik népesítették be, milyen volt embertani, törzsi összetételük s a törzsek milyen nyelveken beszéltek. Bármely nép kiinduló magja milyen mértékben kapcsolta a maga összetételébe e törzseket?

3. Bármely népnek az általa ma elfoglalt területen milyen lakosság volt az elődje, annak milyen volt embertani, törzsi összetétele és milyen nyelveken beszélt ez az előző lakosság?

4. Az újonnan érkezők milyen mértékben irtották vagy szorították ki, illetve ellenkezőleg, milyen mértékben kapcsolták magukba az előző lakosság egész tömegét? Egyes esetekben az újonnan érkezők „elvegyültek”, asszimilálódtak az előző lakosság nagyobb számú tömege által, más esetekben az újonnan érkezők voltak többségben s ők asszimilálták a helyieket. A mai nemzeti egyesülésben az ősi, helyi lakosság vagy a későbbben érkezett népesség tömege-e a domináns? Más szóval, bármely nép alapvető őseinek a helyi ősi törzseket vagy a későbbben letelepedetteket tarthatjuk-e?

OSANYIN rámutat, hogy épp a negyedik kérdéscsoport vizsgálatában van döntő szerepe az antropológiának. Összehasonlítással megemlíthetjük, hogy Bartucz professzor az etnogenetikai diszciplínákon belül az embertannak általában másodlagos, alárendelt szerepet tulajdonít. Ilyen irányú nézeteit a már említett szenteskajáni avarkori anyagról írt kritikái tanulmányában fejtette ki (*Antropológiai Közlemények I. k. 1—2. sz. 1958. 27—28. o.*).

Az utóbbi időben nálunk problematikusan vetődött fel a rasszfogalom, mint amely mind ez ideig nem lett egyetemesen elfogadhatóan meghatározva. OSANYIN véleménye szerint a hosszú időn át öröklődés révén tovább adódó megkülönböztető morfológiai jellegek komp-

lexuma és elterjedésük meghatározott geográfiai centruma vagy areálja lényegében kimeríti az emberi rasszokra vonatkozó fogalmunkat (1. rész, 1957. 15. o.).

Az etnográfia jelentőségét nemcsak a törzsi és nemzetiségi összetétel jelentősége szempontjából ítéli meg, hanem igen fontosnak tartja a vallási irányzatok s az azokkal kapcsolatos népszokások etnográfiai vizsgálatának számbavételét is, mivel a vallásos előítéletek, mint társadalmi tényezők, kihatnak a metiszáció intenzitására, sőt kizárják annak lehetőségét. Ezt jól érzékelteti az izlám és a judaizmus közép-ázsiai megnyilvánulásainak bemutatásával (1. rész, 1957. 32—33. o.).

Igen érdekesek a néprajz és az ember tan adatainak összehasonlítására vonatkozó nézetei, melyek szerint egyes esetekben a különböző nemzeti egyesülések különböző törzseket és nemzetségeket, valamint különböző rasszokat kapcsolnak magukba. Más szóval, ezek ember-tani és etnikai összetételükben egyaránt különbözők.

Más esetekben, a különböző nemzetek antropológiailag különbözők, de etnikailag egységesek, vagyis egyugyanazon törzsek és nemzetségek töredékeit foglalják magukba.

Végül, a nemzetek egységesek lehetnek antropológiailag, de különbözőek etnikai összetételük tekintetében.

Ilyen komponensbeli eltérésekkel a szerző, munkája folyamán, többször találkozott és ezért hangsúlyozza annak szükségességét, hogy bármely nép etnikai származását szigorúan meg kell különböztetni antropológiai származásától (1. rész, 1957. 28. o.).

OSANYIN Közép-Ázsia területét három (északi, középső és déli) részre bontva foglalkozik az etnogenezis problémáival. Antropológusaink közül, GINZBURG nyomán, BARTUCZ LAJOSRA és közvetlenül LIPTÁK PÁLRA hivatkozik, egyrészt a hun—avar probléma érintésénél, másrészt azért, hogy vizsgálataiba bevonja az üllői avar leleteket (2. rész, 1958. 34. o.). Figyelemre méltó, hogy a megkülönböztető morfológiai jellegek sorába bevonta a szemgolyó helyzetét, melyet háromballos szisztéma révén alkalmaz. Mongoloidokra a kidülledt, az euro-peoidokra pedig a mélyen fekvő szem a jellemző (1. rész, 1957. 59., 66—67. o.).

További szemléltetés helyett egy területi vonatkozású korrekciót tartunk szükségesnek, mivel a szerző ismételtelen azonosítja Pannóniát a későbbi Magyarország területével, bár az csak a Dunántúllal azonos (1. rész, 1957. 31. o.; 2. rész, 1958. 34. o.).

Egészében, a szerző sokoldalú tapasztalata alapján, a monográfiában sikerült egyesíteni a tankönyv, a tudományos munka és az általános ismeretterjesztés hármasszempontját. Talán még részletesebben is elemezhetné volna az egész bonyolult közép-ázsiai kérdéskomplexumot, azonban gyakran tömör de világos kifejezősmódjával célját így is maradéktalanul elérte.

Témagazdagságánál, a kor színvonalán álló tudományos koncepciójánál fogva OSANYIN professzor monográfiája számunkra kétségtelenül tanulságos.

Tóth Tibor

(Előadva az Embertani Szakosztály 1960. február 24-i ülésén)

OLIVIER GEORGES: *Pratique anthropologique, Prof. H. V. Vallois előszavával Paris, Vigot Freres, 1960, 292 p 73 ábra. Ára 32,40 NF*

A könyv három részre oszlik: először az élő ember anthropológiája foglalkozik a morfológiai jellegekkel, a test méreteivel, a fejméretekkel, a pigmentációval és a szőrzettel; másodszorra csontváz anthropológiája jön a koponyával, a fogakkal, a végtagokkal és a törzs csontjaival. A harmadik rész az anthropológiai kutatásoknál nélkülözhetetlen statisztikai ismereteket tárgyalja.

Rajzai és táblázatai igen hasznosak.

A mű összefoglalja az anthropológiában felhasznált módszereket. Kiváló segédkönyv az anthropologia minden területén dolgozó tudós számára. Egyenlő arányban ismerteti az u. n. »régí anthropológiai iskola« és az »új anthropológiai iskola« munkáját.

Olivier-nak igen nagy a gyakorlati tapasztalata. Mint orvos bejárta Ázsiát, Afrikát, és Óceániát. Igyekezett, mint antropológus nagy segítséget nyújtani az orvostudománynak, az ethnológiának és a paleontológiának.

A szerző maga azt mondja könyvéről: „Az anthropologiai módszereket többnyire szétszórva, különböző helyeken ismertették. Most összefoglalom ezeket. Kiválasztottam mindenből a jó magot, sokáig válogattam, hogy csak a jót, a beváltat tartsam meg. Igyekeztem megmaradni a klasszikus úton és ugyanakkor számot vetettem a modern biológiai módszerekkel is, hiszen ez a jövő útja. Megmutattam saját tapasztalataimat. Nem elmélettel és nem magyarázattal foglalkozom könyvemben, hanem gyakorlati eljárásokkal. Sok új bibliográfiai utalást is hozok. Egyforma részt szenteltem a leírható és a mérhető dolgoknak. Igyekeztem egyszerűen és röviden írni. Munkaeszközt adok mindazoknak a kezébe, akik az embert tanulmányozzák”.

S ez a kísérlet jól sikerült, használható áttekintést ad a kezünkbe.

Malán Mihály

DR. H. V. BOETTICHER (COBURG): *Die Halbaffen und Koboldmakis*.
A. Ziemsen Verlag. Wittenberg Lutherstadt. 1958. 11s. lap. Ára : 5,20 DM.

A Die Neue Brehm Bücherei sorozatának 211. füzeté a szép kiállítású könyvecske. A fő-
emlősök rendszertani helyzetének összefoglalása után előbb a félmajmokat (Lemuroidea) tár-
gyalja. Sorra veszi ezek alrendjeit a Lemurinae és Lorisieae-t, s ezek családjait. A Lemurinae
közül a Lemuridae, Daubentoniidae családokat és a Lemurinae, Cheirogaleinae és Indriinae
alcsaládokat a Lemurinae családból, mind a 20 fajával és az egyetlen Daubentonia fajt. A Lo-
risieae alrend két családját a Galagidae és Lorisidae, az előbbi hét az utóbbi öt fajt. Ezek
után sorra tárgyalja a Koboldmakik (Tarsioidea) rendjének egyetlen családja a Tarsiidae
három fajtát. Az egyes fajokat és változataikat sorra leírja, s külön fejezetben foglalkozik a fél-
majmok és koboldmakik paleontológiájával, és törzsfelődésükre vonatkozó elképzeléseit adja
meg. A szerző követi Simpson nomenklaturáját. Úgyes és tartalmas könyvecskéjét, amelyet az
antropológusok is haszonnal forgathatnak, 72 kép és 10 elterjedési térkép emeli és 10 oldal
irodalomjegyzék teszi még hasznosabbá.

Malán Mihály

